

Podrška 4. jugoslovenskoj armiji

Svoj pobedonosni pohod jedinice 4. jugoslovenske armije²¹ otpočele su 2. marta 1945. u opštoj strategijskoj ofanzivi Jugoslovenke armije i do kraja rata izvele:

- ličko-primorsku operaciju, od 20. marta do 4. aprila 1945. oslobodivši istočnu Liku i Bihać, a zatim zapadnu Liku i Hrvatsko primorje;

- riječku operaciju, od 16. aprila do 3. maja, i

- tršćansku operaciju, od 29. aprila do 2. maja, kada su oslobođeni Istra, Slovenačko primorje i Trst.

U prvim mesecima 1945. godine i saveznici beleže uspehe na evropskom ratištu. Vazduhoplovstvo s povećanim intenzitetom dejstvuje po objektima na nemačkoj teritoriji, ostvarujući trostruki cilj: slabi nemački potencijal; podriiva moral stanovništva i onemogućava izvršenje operativno-strategijskih zadataka nemačke vojske. U proleće 1945. saveznička avijacija je na zapadnom frontu raspolagala sa 14.000, a na italijanskom frontu sa 5.000 aviona razne namene.

Bez obzira na veoma nepovoljnu situaciju, Hitler je insistirao na nastavku operacija na svim frontovima, a na delu jugoslovenskog ratišta (koje je kontrolisala nemačka vojska) i pošto su pretrpeli neuspeh u ofanzivi u Mađarskoj, nastavljeno je izgrađivanje odbrambenog sistema. Utvrđena zona bila je u Sremu između Dunava i Save, a na celoj dubini na zapadu zemlje postojao je niz uzastopnih položaja. Posebno je bila utvrđena i zaštićena jakom obalskom artiljerijom obala Slovenačkog primorja, Istre i Trsta.

Na operativnom području 4. JA. odnosno u zoni dejstva 1. i 2. eskadrole, kao i savezničke avijacije iz sastava BAF, nalazile su se sledeće neprijateljeve snage:

- u Lici, na Kordunu i Gorskom kotaru - 15. brdski armijski korpus;

- u Istri i Slovenačkom primorju - 97. armijski korpus, i

- na prostoriji Koprivnica - Zagreb - Karlovac 69. armijski korpus za naročitu upotrebu.-^{1"}

³¹⁷ 4. JA formirana je naredbom Generalštaba Jugoslovenske armije 2. marta 1945. od 8 korpusa NOVJ (9, 19, 20. i 26. divizija: 1. tenkovska. Artiljerijska i Dopunska brigada): 11. korpusa (13, 35. i 43. divizija i Artiljerijski divizion) i 7. korpusa NOVJ (15. i 18. divizija i Artiljerijska brigada).

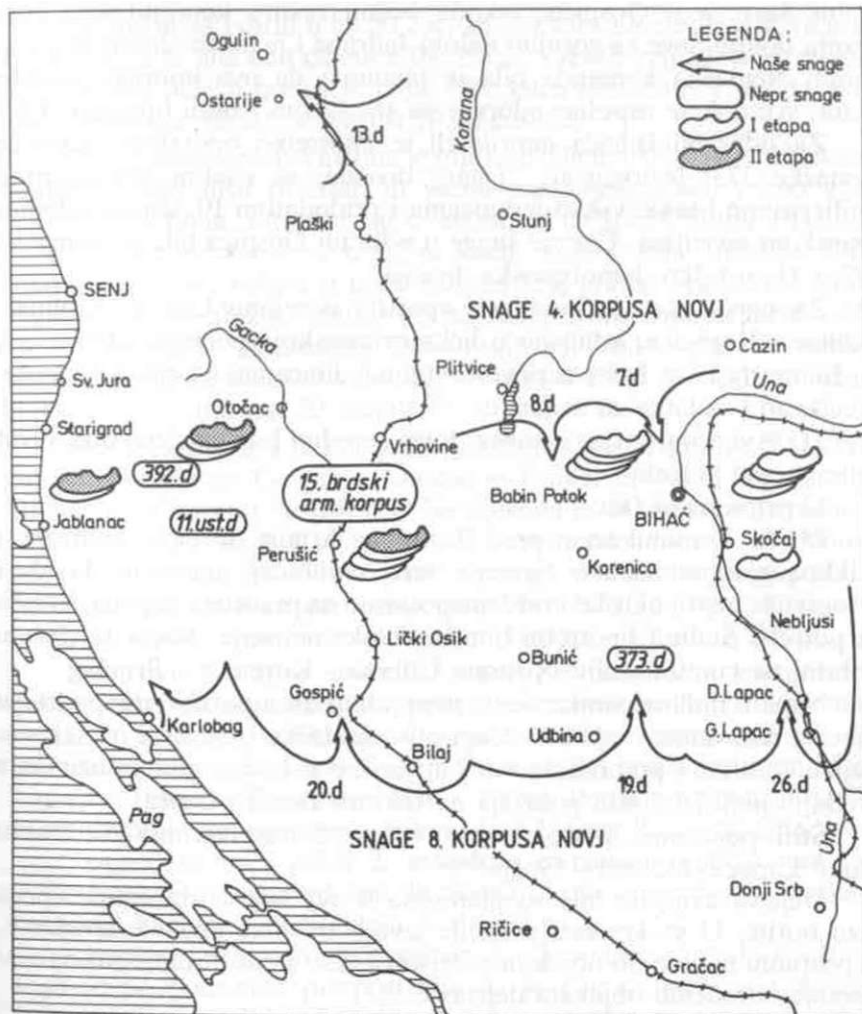
²¹⁸ Neki vojni istoričari objedinjuju riječku i tršćansku u jednu operaciju - riječko-tršćansku.

²¹⁹ Pre početka završne ofanzive. na neoslobođenom delu Jugoslavije nalazili su se još:

U završnoj operaciji za oslobodjenje zemlje snage četiri armije JA bile su raspoređene po sledećem: 1A na sremskom frontu, 3A u Podravini, 2A u Bosni i 4A u Primorju. Gorskom kotaru i Lici.

Dejstva u ličko-primorskoj operaciji

Ličko-primorsku operaciju (šema 5). koja je trajala od 20. marta do 15. aprila 1945, jedinice 4. jugoslovenske armije izvele su u dve etape: prva. oslobodjenje istočne Like i Bihaća, od 20 - 28. marta i.

Dejstva u ličko-primorskoj operaciji (20. mart - 15. april 1945)

-I. brdski armijski korpus u dolini r. Bosne i rejonu Sarajeva: 15. kozački korpus i 91. armijski korpus s obe strane r. Drave: 34. armijski korpus na sremskom frontu. Kvislinške jedinice su bile uz ove jedinice.

druga, oslobođenje zapadne Like i Hrvatskog primorja, od 4. do 14. aprila.

1) *Oslobođenje istočne Like i Bihaća*²²⁰ započelo je narednjem Štaba 4. jugoslovenske armije od 18. marta 1945. za napad na uporišta u rejonu Lapca. Nebljusa. Udbine i Korenice.

Sredinom marta pred frontom tek formirane armije nalazio se nemački 15. brdski armijski korpus koji je, u širem smislu, držao dobro branjena uporišta u Bihaću i Gospiću. Nemačko uporište u Bihaću predstavljalo je bočnu zaštitu nemačkim snagama i komunikacijama u dolini Save, a u Gospiću, takode bočnu zaštitu komunikacija koje vezuju dolinu Save sa gornjim delom Jadrana i jugozapadnom Jugoslavijom. Nemačka komanda bila je planirala da ova uporišta uporno brani, sve dok se uspešno odupire na sremskom frontu operaciji JA.

Za odbranu Bihaća neprijatelj je upotrebio operativne jedinice nemačke 373. legionarske „Tigar“ divizije, sa znatim ojačanjem u artiljerijskim i tenkovskim jedinicama i pridodatom 10. ustaško-domobranskom divizijom. Glavne snage u odbrani Gospića bile su nemačka 392. i U. ustaško-domobranska divizija.

Za napad na neprijateljeva uporišta u rejonu Lapca. Nebljusa, Udbine i Korenice. odnosno u ličko-primorskoj operaciji. Štab 4. JA je. 18. marta 1945, izdao zapovest svojim jedinicama, u kojoj je, takođe, precizirao i zadatke za avijaciju:

..1) Avijacija: sastav - savez, lovci i srednji bombarderi, dodeljivat će se prema potrebi.

U pripremnoj fazi:

Izviđa komunikacije pred frontom Armije u cilju kontrole i prikupljanja podataka o živosti i vrsti saobraćaja na istim. Izviđa i fotografiše neprijateljske utvrđene položaje na pravcima napada Armije za potrebe Štaba i upotrebu bombarderske avijacije. Naročitu pažnju obratiti na komunikaciju i prostor Udbina - Korenica - Prijeboj.

Napad radi uznemiravanja neprijateljskih uporišta na području Like, a radi uništavanja utvrđenja otporne tačke i uporišta na sektoru Lapac - Bihać i potpomaže vatrom jurišne avijacije, radi zauzimanja prednjih neprijateljskih položaja na sektoru Donjeg Lapca.

Štiti pojačanim patroliranjem nrsposred naše Armije na frontu Donji Lapac - Udbina - Gospić!²

Dejstva avijacije bila su planirana u dve faze: pripremnu i prvu fazu borbe. U svakoj fazi avijacije izvodi tri vrste dejstva: izviđanje, neposredni napadi po objektima dejstava, kao i patroliranje. uz naznačavanje određenih objekata dejstava.

²²⁰ Dejstva u I etapi Štab 26. NOU divizije (izveštaj od 31. marta Arhiv VII, k. 1103, reg. br. 3-1/1) deli u dve faze. a 20. divizija 1. fazu zove lapaiko-udbinskom operacijom (izveštaj od 23. marta 1945. Arhiv VII. k. 311 A. reg. br. 3-1/7).
Iz zapovesti Štaba 4. jugoslovenske armije od 18. marta 1945, arhiv VII k. 312 A, reg. or. 1-42/4.

Avijacija je, u stvari, dejstvovala u sve tri etape vazduhoplovne podrške: pripremi, neposrednoj vatrenoj zaštiti i praćenju aktivnosti neprijatelja u odstupanju.

S obzirom na ranije planirane operacije 4. jugoslovenske armije. 1. i 2. eskadrila NOVJ su vazduhoplovnu pripremu ličko-primorske operacije započele 10. marta, kada su bombardovani neprijateljevi ciljevi u Buniću i Lici (operacija br. 304. 1. eskadrile). Istog dana, na neprijateljeve ciljeve u Udbinama letela je i formacija od sedam aviona 2. eskadrile (operacija br. 55. sa Zemunika) koju je predvodio poručnik Branivoj Majcen:

„1. avion se vratio u 09.50 čas. zbog kvara na motoru. Prva grupa od 4 aviona je bila nad ciljem u 09.55 čas. i izvela napad sa 31 raketom koje su sve pale u područje cilja, više kuća oštećeno. 1 raketa ostala na tračnicama. Sleteli u bazu u 10.20 časova.

Druga grupa od dva aviona je bila nad ciljem u 09.55 čas. U čitavom području cilja nisu pronašli ni jednu nastanjenu kuću i bilo kakvo kretanje kamiona, zato su i oni izveli napad na grad Udbinu. Prvi avion ispalio salvo od 8 raketa u jednu kuću, koja je bila uništena. Drugi avion ispalio 4x2 rakete u malu šumicu kraj grada. Jak i težak dim se digao posle eksplozije. Zatim mitraljirali prostor između tačaka 830 i 867 m. Uprkos 20 minuta osmatranja nije bilo opaženo nikakvo kretanje.... Nije bilo flaka. Sleteli u Prkos u 10.45 čas. 8/10 oblaka na 6.000 stopa, vidljivost 30 milja!"²²²

Trinaestog marta je odeljenje 'spitfajera' (operacija br. 307) vršila taktičko izviđanje Gospić - Otočac - Bihać, uništivši neprijateljeve ciljeve kod Otočca i Perušića. U Nebljusima je 14. marta (operacija br. 310) bombardovan štab nemačke 373. legionarske divizije, a u Donjem Lapcu (operacija br. 311) i štab njenog 384. pešadijskog puka. U Četvrtom izlasku toga dana (operacija br. 313) 1. eskadrila je vršila taktičko izviđanje nad komunikacijom Gospić - Ogulin - Bihać.

Intenzivnije letove avijacije omeli su nepovoljni meteorološki uslovi, tako da se nad ovim područjem dejstvovalo tek 19. marta. Prilikom taktičkog izviđanja Gospić - Otočac (operacija br. 319) uništeni su ciljevi kod sela Gornja Švica, a pri izviđanju rejona Donji Lapac - Bihać - Bosanski Novi - Babin Potok (operacija br. 320) mitraljirana je neprijateljeva kolona kod Ličkog Petrovog Sela.

Toga dana su i piloti 2. eskadrile izvršavali zadatke nad ovim područjem. Formacija od šest 'harikena', koju je predvodio komandir eskadrile kapetan Cenić dobila je sledeći zadatak:

„Napasti raketama i mitraljezima jednu veliku zgradu (pošta) za koju se po podacima pretpostavlja da je nemačko-hrvatski divizijski štab radiskog i telefonskog centra i barake za municiju u zapadnom delu grada Gospića (od 28L Winga dobijen plan 1:25.000 za ciljeve)"!²²³

^ Zbornik NOR. iom X. knj. 2. dok. 36.
Op. cit. dok. 49.

Piloti su potpuno iznenadili PA-odbranu, koja nije ni zadejstvovala. U izveštaju stoji:

„Napad na gore pomenuta dva cilja je bio izveden u 11.20 čas. i to na prvi cilj sa 4 aviona. Piloti, a pre svega. voda. su postigli 16 direktnih pogodaka na okolne kuće. što je prouzrokovalo eksploziju sa stubovima velikog crnog dima. Voda i piloti izjavljuju da je zgrada - cilj uništena. Ostala dva aviona su napala sa 16 raketa i mitraljском vatrom municijske barake i postigli 8 direktnih pogodaka..."¹²⁻¹

U drugom izlasku četvorka 'harikena' (operacija br. 60. sa Zemunika; voda poručnik Pepel) četiri časa posle prvog napada, napala je ponovo municijske barake i potpuno ih uništila.

Neposredna vatrena zaštita jedinica 4. JA u Iičko-primorskoj operaciji otpočela je 20. marta. Toga dana su posade obe eskadrile podržavale snage jedinica 19. 20. i 26. NO divizije, koje su izvodile borbena dejstva na ovom području. Kod sela Lešče mitraljirana je neprijateljeva kolona kola sa konjskom zapregom, a kod Babinog Potoka uništeno je nekoliko kola.

Toga dana su i 'harikeni' dejstvovali (operacija br. 62. sa Zemunika; voda četvorke kapetan Jež) pružajući neposrednu vatrenu zaštitu jedinicama 11. korpusa JA u borbi protiv delova nemačke 373. legionarske divizije i 10. ustaško-domobranske divizije. Isto tako, pružana je i neposredna vatrena zaštita jedinicama 13. NO divizije, koja je dejstvovala protiv delova nemačke 392. legionarske i 11. ustaško-domobranske divizije (operacija br. 63. sa Zemunika; piloti - Cenić, Prebeg. Krsnik u I sekciji i Majcen. Pavičić i Klokočovnik u II sekciji):

„3. aviona sa vodom por. Majcenom izveli napad u 06.25 časova na veliku trodelnu zgradu (školu) u Gospiću, postigli 3 direktne salve od po 8 raketa u svaki blok te zgrade, pored toga mitraljirali. Izjavljuje se da je zgrada teško oštećena i zapaljena.

3 aviona sa vodom kap. Cenićem napala barake, 24 rakete u području cilja. Posle napada su osmotrili da su sve barake uništene, a iz jedne barake opazili eksploziju sa stubovima crnog dima, pa se pretpostavlja da je to bilo slagalište benzina ili municije. Naišli na Hak od 20. mm u području cilja!"

Uspešna dejstva je ostvarila i druga formacija 'harikena' (operacija br. 64) koja je raketirala ciljeve u Zavalju.

U odbrani Bihaća neprijatelj je angažovao delove 373. legionarske divizije i borbenu grupu „Knackfukss" (delovi 10. ustaško-domobranske divizije i druge manje jedinice). Odbrana je organizovana na ranije utvrđenoj liniji u polukrugu koji je 4. JA zatvarao prilaz Bihaću iz istočne Like.

¹² Ibid.

²²⁵ Op. cit., dok. 56.

U napadu na Bihać 4. armija je angažovala: 20. NOU diviziju (ojačanu sa tri bataljona 1. tenkovske brigade i armijskom artiljerijom) s juga; s jugoistoka 20. diviziju i sa severozapada 7. i 8. diviziju 4. korpusa.

Vazduhoplovna priprema avijacije za napad na Bihać trajala je dva dana: 20. i 21. marta, a dejstva su izvođena prema traženju Štaba 4. JA.

Neposrednu vatrenu podršku jedinica 7. i 8. divizije koje su napale Bihać avijacija otpočinje 22. marta, kada su dve grupe 'harikena'. u formacijama od po šest aviona, napale i mitraljirale sela Žegar i Pokoj, južno i severno od grada (operacija br. 65: vođa I grupe poručnik Majcen; vođa II grupe poručnik Rebula). Prilikom tog napada uništeno je 13 kuća, dok je znatno veći broj bio oštećen; uništeno je nekoliko magacina ubojnog i pogonskog materijala, 1-2 topa od 20 mm onesposobljeno u jednoj topovskoj bateriji i naneta neutvrđena šteta neprijateljevoj živoj sili.

I idućeg dana, 23. marta. 2. eskadrila primenjuje istu taktiku napada i formaciju od šest aviona (operacija br. 66; vođa I grupe kapetan Cenić; vođa II grupe poručnik Rebula). Prva trojka aviona napala je ciljeve u selu Založje sa 24 rakete, ali je 'hariken' kapetana Cenića bio pogođen od jake protivavionske vatre. Druga grupa pilota uspešno je tukla ciljeve u selu Vinca, severoistočno od Bihaća.

S obzirom da je neprijatelj uspeo da u toku noći 25/26. marta ponovo zauzme Slunj, odnosno da ne bi u daljim akcijama pokušao da deblokira opkoljene ustaško-nemačke snage u Bihaću, avijacija je u ranim jutarnjim časovima 26. marta upućena da dejstvuje po objektima u Slunju (operacija br. 68; vođa šestorke 'harikena' poručnik Pcpel), dok je u popodnevним časovima, po ciljevima u Bihaću, uspešno dejstvovala druga četvorka (operacija br. 69: vođa grupe poručnik Majcen).

Bihać je, naime, bio oslobođen 26. marta, ali su u centru grada ostala glavna uporišta neprijatelja - gimnazija, bolnica i železnička stanica. U taj deo se, u stvari, bio probio nemački 724. lovački puk 104. lovačke divizije. Ipak, pod naletom naših jedinica, neprijatelj je bio prinuđen da se povuče iz grada, te je Bihać kompletno bio oslobođen 28 marta, 05.00 časova.

Posle oslobođenja Bihaća avijacija je pratila neprijatelja u odstupanju. Tako je 29. marta raketirala ciljeve u selima severno od Bihaća (Brekovica, Spahići i Prošići), gde su se nalazile nemačke snage koje su se povlačile iz grada (operacija br. 72, vođa šestorke 'harikena' kapetan Cenić) dok su 30. marta tučeni ciljevi u Babinom Potoku (operacija br. 335. 1. eskadrile; piloti - Delić, Rudi. Radulović Lošić). Toga dana je nastradao pilot Rudi Luidi:

„6 bombi palo u neposrednoj blizini cilja. Potporučniku Luidiju nisu se otkaçile bombe. Svi pokušaji na moru da odbaci bombe nisu

uspeli. Potporučnik Luidi pošao je na sletanje sa bombom, koja je prilikom dodira aviona sa zemljom otkočila, eksplodirala, zapalila avion i ubila pilota!"^{22b}

2) *Oslobođenje zapadne Like i Hrvatskog primorja* izvedeno u vreme od 4. do 15. aprila 1945. predstavlja drugu etapu u ličko-primorskoj operaciji jedinica 4. jugoslovenske armije. I u toj etapi avijacija je dejstvovala u tri faze vazduhoplovne podrške - pripreme, neposredne vatrene podrške i praćenje neprijatelja u odstupanju.

Vazduhoplovna priprema druge etape ličko-primorske operacije odvijala se od 29. marta do 3. aprila. Posle oslobođenja Bihaća neprijateljeve snage koje su se povukle u Brekovice i na Alibegića Kosu. bile su izložene žestokim napadima avijacije, od kojih su najснаžniji bili 30. marta kada je velika formacija 'harikena' od deset aviona tukla objekte u kojima su bile koncentracije protivnika (operacija br. 73; piloti - Cenić. Prebeg, Jež. Frankl, Zdrajevski. Antončić. Majcen, Pavičić. Pepel i Završnik):

„2 aviona napala utvrđene položaje na brdu k. 485. m sa 10 raketa i mitraljeskom vatrom u prostor cilja. Jedan avion dobio mitraljeski pogodak u propeler. 2 aviona sa vođom kap. Cenićem napala raskršće puteva južno od Cazina pošto su primetili oko 300 neprijateljskih vojnika baš na raskršću i okolnim kućama. Napali vojnike sa 16 raketa i mitraljeskom vatrom, pogodili 2 kuće koje su ostale u plamenu, i naneli - po izjavama vođe - teške gubitke u ljudstvu. Sreli umeren. tačan 20 mm i mitraljeski flak iz Ostrošca. 2 aviona ispalila 16 raketa i mitraljirali utvrđenu tačku 383 m. Osmotriili 10-12 neprijateljskih vojnika ležeći u zaklonu ali tačni podaci neosmotreni. 2 aviona napala selo Jezero sa najmanje 10 raketa, u području cilja 5-6 kuća uništeno. Naišli na tačan. umeren 20 mm flak sa Ostrošca. Zadnja 2 aviona napala jednu utvrđenu tačku gde su primetili jarke, 16 raketa u cilju, ali rezultat neosmotren. pronašli 2 neprijateljska bunkera i 2 tenka. 1 od aviona pogođen od neprijateljske protivavionske mitraljeske vatre u staklo pilotske kabine. Vremenske prilike dobre.

Naši gubici: 2 aviona pogođena od neprijateljske protivavionske vatre i lagano oštećena.

Neprij. gubici: 5-6 kuća uništeno. 2 kuće u plamenu, naneseni gubici neprijateljskoj koncentraciji trupa od oko 300 vojnika!"²²⁷

Do 4. aprila, odnosno do otpočinjanja druge etape ličko-primorske operacije, avijacija je intenzivirala svoja dejstva. Tako su 1. aprila ponovo bombardovane Brekovice (operacija br. 336. 1 eskadrile), dok su piloti 2. eskadrile mitraljirali neprijateljeve ciljeve u Josip Dolu (operacija br. 75) odnosno raketirali objekte u Vrhovinama. u formaciji od osam aviona, po neprijateljevoj koncentraciji žive sile (operacija br. 76). Formaciju aviona je predvodio kapelan Cenić.

^{22b} Op. cit., dok. 80.

²²⁷ Op. cit., dok. 81 (str. 200).

Drugog aprila avijacija je, u pet izlazaka (dva u 1. eskadrili i tri u 2) bombardovala neprijateljevu koncentraciju u Babinom Potoku, raketirala i mitraljirala živu silu u Perušiću, Crnoj Vlasi i Čudinom klanu (kod Babinog Potoka). Čudin klanac su toga dana napadale jedinice 5. brigade 19. NO divizije i bile izložene vatri neprijateljevih haubica sa jednog položaja. Međutim, piloti su uspjeli da ga neutrališu (operacija br. 79; piloti Cenić, Prebeg, Klokočovnik i Frankl):

„Voda i piloti nisu mogli osmotriti topove, ali su označeno područje pokrili sa 32 rakete, primetili u tom prostoru više jaraka i verovatno dva bunkera, napali zatim ove utvrđene pozicije sa mitraljeskom vatrom oko 20-30 vojnika, koji su bježali u zaklon, tako isto napali sa mitraljezima 1 kola na konjsku vuču!”^{22*}

Trećeg aprila 2. eskadrila je nastavila da izvršava zadatke sasrednog udara. U dva izlaska dejstvovalo je deset 'harikena' (operacije br. 80 i 81).

U prvom izlasku piloti nisu uspjeli da otkriju kolonu neprijateljevih topova, koja se, navodno, nalazila u Vrhovinama, jer je dejstvovala snažna PA-vatra, od koje je avion vode. kapetana Cenića bio pogođen u levo krilo. U drugom pak izlasku, zadatak pilota bio je:

„Pronaći i napasti raketama i mitraljezima sledeće ciljeve u selu Ramljane:

- 1) Na raskršću puteva bateriju od 105 mm topova.
- 2) Štabove smještene u seoskim kućama južno od sela Šuman, i
- 3) Tačku 846 i tačku 1053 sa 3 baterije 150 mm topova, bunkerima, itd. Ovi ciljevi po podacima odlično kamuflirani!”²²⁹

Piloti nisu uspjeli da otkriju navedene ciljeve. Ali da bi bolje osmatrali, spustili su se na manje visine i tom prilikom od jake i precizne PA-vatre tri, od ukupno šest aviona, bilo je oštećeno. Samo je drugi par aviona uspeo da ispali osam raketa u jedan dobro kamuflirani cilj. ali rezultati nisu bili osmotreni. Na neprijatelja je. posle napada avijacije, u napad prešla 6. brigada 19. NO divizije.

Neposredna vatrena podrška u drugoj etapi ličko-primorske operacije traje od 4 do 15. aprila. Neposredni zadaci avijaciji izdati su 2. aprila, pri čemu je precizirano:

„U pripremljenoj fazi:

Izviđa komunikacije pred frontom Armije zaključno do linije Rijeka - Zagreb u cilju kontrole postojećih i prikupljanja novih podataka o živosti i vrsti saobraćaja na njima. Naročitu pažnju obratiti na komunikacije Zagreb - Karlovac - Ogulin i Lička Jesenica.

Izviđa i fotografiše neprijateljske položaje na pravcima napada Armije za potrebe štaba i upotrebu bombarderske avijacije, a naročito na odsjeku Gospića i prostora Široka Kula - Perušić.

Napada radi uništenja ili samo uznemirenja neprijateljska uporišta i garnizone na prostoriji Gospić - Ogulin, te utvrđene položaje na

TM Op. cit., dok. 99 (str. 278).

²²⁹ Op. cit., dok. 81.

odsjeku Gospića i Perušića. Radi prikrivanja naših namjera uznemirava neprijatelja na pravcu Vrhovina.

Štiti patroliranjem na frontu razvoj i raspored naših trupa.

U prvoj fazi:

Izviđa pred frontom Armije u cilju otkrivanja pokreta i prikupljanja neprijateljskih rezervi, artiljerije, a naročito dovlačenje motorizacije iz pravca Karlovac - Ogulin. Izviđa i osmatra neprijateljske prednje položaje i prikuplja podatke radi dejstva bombarderskih snaga.

Napada neprijateljska uporišta na prostoru Gospić - Perušić i razara fortifikacijski sistem Gospića i Ličkog Osika. Potpomaže vatrom iz raketnih oružja proboj i zauzimanje neprijateljskih pozicija na odsjeku Gospića - Ličkog Osika i Perušića.

Štiti raspored trupa na prostoriji Gračac- Korenica - Gospić"!²³⁰

Posle razbijanja neprijateljeve grupacije u Krbavskoj dolini i na sektoru Lapac - Bihać, ispred fronta 4. JA na sektoru Plitvička jezera - Perušić - Gospić - Karlobag nalazili su se delovi potučenog neprijatelja, te je Štab 4. JA, takođe 2. aprila, naredio potčinienim jedinicama dejstva za oslobađanje zapadne Like i ostrva Pag.¹¹ Pri desantnim operacijama, komandantu 4. armije bila je operativno potčinjena Pomorska komanda severnog Jadrana.

Četvrtog aprila, pružajući neposrednu vatrenu zaštitu jedinicama 19. NO divizije, koje su nastupale pravcem Čudin klanac - Vrhovine - Otočac, tri grupe 2. eskadrile. od po 4 aviona (operacija br. 82) napale su i uspešno raketirale neprijateljeve položaje. Vođe sekcija, prve - kapetan Cenić - druge - poručnik Majcen i treće - zastavnik Vlahov, u operacijski dnevnik su upisali:

„Prva sekcija od 4 aviona poletela u 15. časova, iz baze izvršila napad na Čudin klanac sa 32 rakete u prostoru cilja. Posle napada celo područje cilja obavijeno u dim i zato rezultat neosmotren. Susreli laganu p.a. vatru mitraljeza, 1. avion pogoden i laganu oštećen. Sleteli u 15.45.

Druga sekcija od 4 aviona poletela sa baze u 15.05 časova napala Vrhovine u 15.25 čas, sa 20 raketa u cilju, što je prouzrokovalo eksploziju i dim. više kuća porušeno i oštećeno. Sleteli u 16.00 čas.

Treća grupa, od četiri aviona, poletela je iz baze u 15.15 Čas. i napala selo Zalužnice, postigla 16 pogodaka u cilj, pogodivši nekoliko kuća.

Naši gubici: 1 avion oštećen.

Nepr. gubici: više kuća oštećeno i uništeno"!²³²

S obzirom da su se borci 5. brigade 19. NO divizije i dalje borili protiv jakog neprijatelja kod Babinog Potoka, to je idućeg dana, 5. aprila upućena grupa aviona od šest 'harikena' (operacija br. 83; piloti - Cenić, Krsnik, Vemić. Prebeg, Antončić i Vlahov). Na tom ratnom zadatku poginuo je potporučnik Nikola Vemić:

f Arhiv VII. k. 311. reg. br. 5/1-1.

Detalnije o podršci jedinicama mornarice NOVJ. odnosno Ratne mornarice u glavi VII. Desantne operacije izvođene su u saradnji sa savezničkom RM.

²³² Op. cit., dok. 107.

„Napad je bio izvršen u 09.28 časova, postignuto 40 raketa u području cilja, više kuća uništeno i oštećeno i avion sa pilotom ppor. Vemićem je bio primjećen od ostalih pilota, kako je vršeci napad udario u obližnje brdo, avion se zapalio trenutno sa velikom eksplozijom i iščezao u plamenu. Nije bio primjećen flak“!²³³

Kako su neprijateljeve snage bile prodrle u Bihać, avijacija je odmah. 9. aprila, poslata da raketira kolonu od 15 kamiona (operacija br. 92; vođa četvorke 'harikena' poručnik Majcen). Ta kolona se nalazila kod Ličkog Petrovog Sela i bila je branjena jakom i preciznom vatrom, od koje su. prilikom napada, pogođena i lakše oštećena dva aviona. Napad je izveden u 06.05 časova, ali je ponovljen tri časa kasnije. I ovog puta dejstvovala je jaka p.a.a, tako da je još jedan avion bio oštećen (operacija br. 94; vođa trojke 'harikena' poručnik Majcen ponovo). Piloti su, međutim uništili dve topovske pozicije.

U to vreme avijacija je dejstvovala i na moru. ali su od 11. do 15. aprila jedinice 4 JA oslobodile Karlobag i još neka mesta.

Oslobađanjem zapadne Like i Hrvatskog primorja zaštitnički delovi nemačke 104. lovačke divizije bili su prinuđeni da se povuku prema Karlovcu, dok se glavnina - bočno obezbeđenje - vratila u Generalski Stol. Protiv tih jedinica upućena je 20. NO divizija.

Sredinom aprila neprijatelj je držao liniju: ostrvo Krk - Kraljevica - Plaše - Fužine - Lokve - Mrzle Vodice.

Dejstva u riječkoj operaciji

Posle uspešne ličko-primorske, jedinice 4. JA izvele su, u periodu od 16. aprila do 3. maja 1945. riječku operaciju a do 2. maja i tršćansku operaciju (šema 6). Kada su razbile nemački 15. brdski armijski korpus, jedinice 4. armije su, 16. aprila, izbile pred neprijateljev prednji položaj Delnice - Kraljevica i spremile se da u duhu Direktive Generalštaba JA ¹⁴ od 14. aprila, prodru u Istru i oslobode Trst, a zatim da nastupe ka Soči i Štajerskoj.

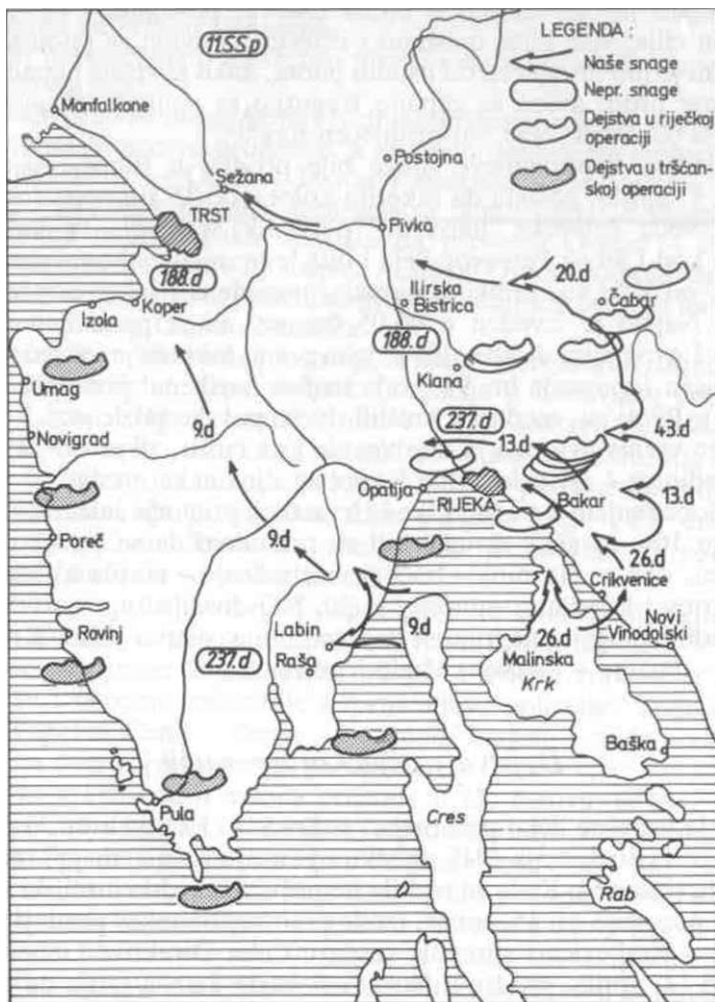
Da bi onemogućio izvršenje ovog zadatka, neprijatelj 97. armijski korpus, potpomognut i kvislinškim snagama (dva puka Nedićevog Dobrovoljačkog korpusa, 1. četnički korpus Đujićeve Dinarske divizije, itd.) zaposeo je utvrđene linije na položaju Snežnik - Klana - izvorni deo Rečine, do njenog ušća kod Sušaka, ispred kojih je. takođe bilo nekoliko utvrđenih odbrambenih položaja.

Riječku operaciju jedinice 4. JA su izvele u dva dela:

- prvi, podilaženje jedinica 4. armije Rijeci i napad na položaje kod Klane, od 16. do 22. aprila, i
- drugi, napad kod Klane i obilazni manevar 4. armije, od 23. aprila do 3. maja.

^ Op. cit., dok. 111,

Detaljnije o ovom videti Zbornik NOR. tom XI. knj. 4. dok. 69.

Dejstva u riječko-tršćanskoj operaciji (16. april - 3. maj 1945)

1) Podilaženje jedinica Rijeci i prvi napad kod Klane podržavan je avijacijom u tri izlaza 16. aprila. 'Spitfajeri', sa pilotima: kapetan Pajić, poručnik Fabjanović, potporučnik Radulović i zastavnik Okanović (operacija br. 346) bombardovali su ciljeve na komunikaciji Bakovac - Karlovac:

„15 km južno od Karlovca osmotrena i bombardovana kolona od 20 kamiona. 4 bombe pale usred kolone i 3 kamiona su eksplodirala. 4 bombe su blisko promašile. Posle bombardovanja kolona mitraljirana i 7 kamiona ostavljeno na cesti uništeno. Srednja p. a. vatra!“²³⁵

U drugom izlasku piloti 1. eskadrile nisu imali sreće: na komunikaciji St. Peter - Postojna - Cerknica - Čabar, četvorka, 'spitfajera' pod

²³⁵ Op. cit., dok. 145.

vodstvom poručnika Milana Srdanovića. zbog lošeg vremena, nije ništa uspjela da osmotri (operacija br. 347).

U trećem izlasku (operacija br. 110) piloti 2. eskadrile - Marinović, Todorović, Antončić i Dvorski, napali su jedan utvrđeni neprijateljev položaj na koti 432. neposredno kraj puta Cetingrad - Slunj, pružajući neposrednu vatrenu zaštitu jedinicama 8. NO divizije 4. korpusa JA u borbi protiv nemačke 104. lovačke divizije.

Za pilote 1. eskadrile dejstvo 16. aprila jeste prvi ratni zadatak sa aerodroma Prkos, na koji se, pripremajući se od 9. do 15. aprila prebazirala sa viškog aerodroma. Tako su, zajedno sa 2. eskadrom, bili bliže liniji fronta.

U to vreme su i jedinice 34. NO divizije vodile teške borbe za Generalski Stol. te je 18. aprila na bombardovanje artiljerijskih položaja upućena četvorka 'spitfajera', koju je predvodio komandir eskadrile Hinko Šoić (operacija br. 352);

.Jedan avion bombardovao u Generalskom Stolu 1 10-tonski kamion, koji je eksplodirao. Tri aviona bombardovala topovske pozicije kod Generalskog Stola. Sve bombe blisko promašile. Oko 1 km južno od Jastrebarskog osmotren jedan neprijateljski auto. Svi avioni napali mitraljezima i topovima 2 do 3 puta, uništili kola i ubili oko 10 neprijateljskih vojnika"²³⁶

Istog dana, 18. aprila, 2. eskadrila je od svojih osam izlazaka u podršci jedinicama Jugoslovenske mornarice i 9. i 26. NO divizije - koje su dejstvovala po ostrvima i u severnom Jadranu, dva izvršila pružajući podršku 20. NO divizije u nastupanju ka Rijeci, na pravcu Crni Lug - Gerovo - Prezid. Prilikom raketiranja ciljeva u Prezidu (operacija br. 115; piloti: Majcen, Klokočovnik, Krsnik, Jež, Ratković i Frankl) zabeleženi su solidni rezultati: koncentracija neprijateljeve žive sile u Gerovu napadnuta je u 09.15 časova, prvo sa 24 rakete, a zatim sa još šest. pri čemu su postignuti direktni pogoci i ubijen veći broj vojnika.

Šest časova kasnije odeljenje 'harikena' (operacija br. 114); voda ponovo poručnik Majcen) raketirala je tri vagona puna municije, na južnoj strani brda kod Opatije.

U svom trećem izlasku toga dana, poručnik Majcen, koji je ponovo leteo na čelu četvorke 'harikena' (operacija br. 118) dobio je zadatak da napadne artiljerijske položaje blizu Sušaka, na koti 229. i 139 m. koja je bila u blizini Trsta. Prilikom raketiranja uništen je jedan artiljerijski položaj sa 16 direktnih pogodaka. Taj zadatak, u stvari, bio je vazduhoplovna podrška 19. i 43. diviziji, koje su izbile pred Rijeku, na liniju Bakar - Učevac - Kamenjak - Plašak.

Devetnaestog aprila 1. eskadrila je izvršila tri izlaska. U prvom je četvorka "spitfajera" bombardovala Čabar (operacija br. 353; voda pilot Delić) čime je pružena vatrena podrška 20. NO divizije koja je napadala na pravcu Gerovo - Čabar i, istovremeno, bila u ulozi zaštite

²³⁶ Op. cit., dok. 167.

desnog armijskog boka 4. JA. U drugom izlasku (operacija br. 354; vođa Četvorke poručnik Pajić) bombardovani su ciljevi na putu Generalski Stol - Karlovac, a u trećem (operacija br. 355; vođa četvorke komandir eskadrile, pilot Šoić) bombardovan je jedan položaj nemačke artiljerije severno od Rijeke:

„Sve bombe pale na označeno mesto. Rezultat neosmotren zbog jake 20 i 40 mm p.a. vatre!“²³⁷

Kada su se jedinice 9. NO divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije iskrcale na Lošinj i Cres 20. aprila, saveznička i avijacija - 1. i 2. eskadrila dejstvovala su koncentričnim napadima štiteći istovremeno nastupanje jedinica 4. armije na područje Gorski kotar - Sušak - Rijeka. Jedno odeljenje 'spitfajera' (operacija br. 357; vođa major Ivanišević) vršilo je taktičko izviđanje komunikacije Generalski Stol - Karlovac - Dugo Selo - Kostajnica - Sisak, radi praćenja eventualnih pokreta neprijateljevih jedinica. Pošto na pomenutom putu nije bilo kretanja, vođa je naredio da se bombarduje aerodrom Lučko kod Zagreba i deo pruge kod Turopolja.

Nepovoljni meteorološki uslovi omeli su pilote 1. eskadrile da efikasno dejstvuju kod Ilirske Bistrice 21. aprila (operacija br. 358) te je taktičko izviđanje vršeno u rejonu Rijeka - Lipa - Rijeka.

Dvadeset i prvog aprila piloti 2. lovačke eskadrile (operacija br. 120; vođa četvorke 'harikena' poručnik Majcen) vršili su taktičko izviđanje nad poluostrvom Istra, u području Pula - Brioni - rt Salvore kod Pirana, gde su naišli na jaku protivavionsku odbranu:

„U jednoj uvali na označenom području napali u 08.55 čas. 4 čamca duga 7-10 metara. Postigli 6 direktnih pogodaka na čamce, od kojih je jedan potpuno uništen, a ostali oštećeni. Ostali brodovi nisu bili napadnuti pošto su dva aviona bila jako oštećena od p. a. vatre!“²³⁸

Dvadeset drugog aprila 2. eskadrila je takođe izviđala istarsku obalu, od Rijeke, ispod Pule do Umaga (operacija br. 121). Toga dana je Štab 4. armije naredio potčinjenim jedinicama da prodru na pravcu Klana - Trst i preko Snežnika.

Oslobađanjem Gorskog kotara. Hrvatskog primorja, Sušaka, kao i ostrva Rab. Krk. Cres i Lošinj stvoreni su uslovi za izvršenje glavnog zadatka 4. armije - oslobodjenje Istre i Trsta.

Dvadeset i drugog aprila, pre otpočinjanja ovih operacija, neprijatelj je u Istri, Suhoj krajini i Slovenačkom primorju raspolagao sa 56.000 vojnika i jakom artiljerijom sa ukupno 340 topova. Najjača koncentracija neprijatelja nalazila se u Rijeci: 237. divizija ojačana sa nekoliko samostalnih bataljona, delovima ratne mornarice, italijanskom milicijom i nizom dobro utvrđenih obalskih baterija. Na toj prostoriji nalazili su se i delovi kvislinških jedinica - Srpski dobrovoljački korpus, ustaško-domobranske snage, delovi slovenačke Bele garde, kao i znatni delovi nemačkih SS-policijskih snaga.

TM Op. cit., dok. 99 (str. 278).

²²⁹ Op. cit., dok. 81.

Jedinice 4. armije, neposredno pre otpočinjanja ovog dela operacije, činile su sledeće jedinice: 11. NO divizija na Lošinj i Cresu; 19. NO divizija na sektoru Rijeka; 26. divizija na prostoriji Potkilovac - Čavle - Skrljevo, s jednom brigadom u Crikvenici; 13. divizija na prostoriji Klana; 34. divizija na prostoriji Gumanca; 20. divizija Čabar - Prezid; 7. korpus JA južno od Kočevja, dok su snage Jugoslovenske mornarice (mornaričke pešadijske i plovne jedinice) bile, uglavnom, uz 11. diviziju.

Posle zauzimanja Klane, kada se očekivalo da će jedinice 4. armije brzo napredovati prema Trstu, neprijatelj je iz rejonu Trsta ojačao svoje snage u riječki prostor sa 118. divizijom i još nekim delovima ojačanja. te ponovo zauzeo Klanu. To je primoralo Štab 4 JA da ponovo preduzme napad na Klanu.

2) *Drugi napad na Klanu i zaobilazni manevar 4. armije* izvršen je u vremenu od 23. aprila do 2. maja. Avijacija je, prema planovima Štaba 4. armije, u prvom periodu dejstva usmerila na izvidanje i bombardovanje komunikacija Rijeka - Trst - Sv. Peter - Rijeka (operacija br. 360; vođa četvorke 'spitfajera' poručnik Delić). Istog dana, 23. aprila četvorka 'spitfajera' (operacija br. 361; vođa major Ivanišević) upućena je da bombarduje neprijateljeve koncentracije u selima Luban i Saršoni kod Rijeke:

„Dva aviona bombardovala Luban. Sve bombe pale na cilj. Osmotren crni dim posle eksplozije. Druga dva aviona bombardovala Sarsane. Sve bombe pale u cilj. Rezultat neosmotren. Posle bombardovanja svi avioni mitraljirali selo Skvažići!“^{123v}

Vazduhoplovnu zaštitu neposrednih dejstava jedinica 19. brigade, koje su vodile teške borbe na prilazima Rijeke, pružale su i posade 2. eskadrile. kada su (operacija br. 123; vođa četvorke zastavnik Vlahov) tukle nemačke baterije:

„Napali u 18.00 čas. jednu obalsku bateriju oko 3 milje severozapadno od Rijeke, dobro kamufliranu među drvima. Sve rakete u području cilja. Druga baterija nije mogla uopšte biti osmotrena. Slaba p.a. vatra, gađanje netačno. Obi. 5/10 na 4.000 stopa. Vidljivost dobra“²⁴⁰

S obzirom da druga baterija nije mogla da bude otkrivena, to je sutradan, 24. aprila, na isti zadatak - bombardovanje sela Luban i Saršoni upućena četvorka 'spitfajera' (operacija br. 362; vođa potporučnik Srdanović) koja je uspešno dejstvovala po ciljevima u selima, kao i po tri kote na kojima su bili postavljeni topovi.

Dve nemačke baterije koje su u dva dana napadali piloti obe eskadrile. a pri tom ih nisu potpuno uništili, u ranim jutarnjim časovima 24. aprila napale su snažnom vatrom jedinice 19. NO brigade koje su bile zaustavljene ispred sela Lubana. Zato su pored četvorke 'spitfajera' u njenu zaštitu upućene i posade 2. eskadrile koje su u vremenu od 06.00 do 19.40 časova izvršile četiri izlaska.

^{123*} Op. cit., dok. 165.
Op. cit., dok .166.

U prvom izlasku (operacija br. 124; vođa četvorke 'harikena' kapetan Marinović) vršeno je taktičko izviđanje nad Istarskim poluostrovom, počev od Rijeke. U drugom izlasku (operacija 125. vođa para poručnik Pepel) pretraživano je more između Crikvenice i Kraljevice, a u trećem i četvrtom izlasku (operacije br. 126. i 127; vođe potporučnik Ratković, odnosno poručnik Pepel) vršeno je taktičko izviđanje počev od Rijeke prema Puli.

Zbog dinamike napada naših jedinica, avijacija je i 25. aprila napadala položaje nemačkih jedinica kod sela Saršoni (operacija br. 364. 1. eskadrile), odnosno precizno bombardovala sela Sv. Rok kod Klane, a zatim mitraljirala neprijateljevu živu silu na komunikaciji od Klane pa dalje (operacija br. 365).

U toku bombardovanja neprijateljevih položaja u selu Sv. Matej kod Rijeke (operacija br. 366. 1. eskadrile; vođa četvorke major Ivanišević) postignuti su odlični rezultati, a prilikom bombardovanja sela Studena kod Klane (operacija br. 367. vođa četvorke potporučnik Radulović) pružena je neposredna vatrena podrška jedinicama 19. NO divizije, koja je o tim rezultatima nekoliko puta u toku 26. aprila izveštavala Štab 4. armije.

Bombardovanje neprijateljevih položaja u selu Studen kod Klane bio je poslednji ratni zadatak koji su piloti 1. eskadrile izvršavali u vazduhoplovnoj podršci riječke operacije. Piloti 2. eskadrile su, međutim, nastavili da pružaju podršku jedinicama 4. armije. Tako su 26. aprila izvršili tri izlaska, od kojih su dva bili zadaci taktičkog izviđanja šireg prostora Rijeke i poluostrva Istre (operacije br. 135 i 137), dok je u drugom izlasku bombardovana neposredna blizina Rijeke (operacija br. 136; vođa četvorke 'harikena' poručnik Majcen. a pratioci Klokočovnik. Frankl i Krsnik):

„U 16.50 čas ispalili 25 raketa u područje cilja, rezultat nije mogao biti osmotren. ali je bio primećen jedan stub belog dima visok oko 70 metara posle napada još na 20 milja daljine. Zgrade malo severnije od cilja vrlo dobro kamuflirane - nisu napadnute jer su kasno primećene. Kasnije izveštaj javlja da je napad bio vrlo uspešan i koristan“¹⁹⁸

Dvadeset i sedmog aprila 2. eskadrila je vršila patrolno izviđanje severno od Rijeke prema Klani, u dva izlaska (operacija br. 138. i 139), dok je 28. aprila 1945. vršeno taktičko izviđanje od Rijeke do rta Umag. što je takode bio poslednji zadatak 2. eskadrile u vazduhoplovnoj podršci riječke operacije.

Dejstva u tršćanskoj operaciji

Da bi se u potpunosti iskoristila povoljna situacija na frontu, vrhovni komandant Jugoslovenske armije je, 27. aprila 1945. naredio Štabu 4. armije da ubrza izvođenje tršćanske operacije. Štab 4. armije je. 28. aprila, doneo odluku o energičnom nadiranju ka Trstu i naredio

¹⁹⁸ Op. cit., dok. 100 (str. 206).

potčinjenim jedinicama da opkole i unište neprijatelja na sektoru Rijeka - Klana i oslobode Trst.

Istog dana, 28. aprila, u Kazerti su predstavnici nemačke Grupe armija „C“ koja se nalazila u severnoj Italiji, od savezničke komande zatražili primirje.

Za izvođenje dejstava u tršćanskoj operaciji Štab 4. armije doneo je zapovest u kojoj su bili precizirani i zadaci za avijaciju:

„Avijacija:

a) Napada radi uništenja neprijateljskih uporišta prema danim zadacima i traženju načelnika avijacije.

b) Štiti raspored naših trupa na operacijskoj prostoriji.

c) Izvida pred frontom Armije u cilju otkrivanja pokreta i prikupljanja neprijateljskih rezervi, artiljerije, a naročito motorizacije"²¹¹²

Izvršavajući zadatke shodno zapovesti Štaba 4. armije, u rejonu Rijeke su opkoljene i uništene 188. i 237. nemačka divizija 30. aprila, a 1. maja u 02.00 časova prve naše jedinice ušle su u Trst. Tada su se još vodile borbe za Pulu, Pazin, Rovinj i sve jače stezao обруč oko Rijeke. Jedinice nemačkog 97. armijskog brdskog korpusa pokušale su da iz Istre izvrše prodor preko Ljubljane u Austriju. Prvog maja oslobođena su mnoga mesta, među njima Tržič i Gorica; Pula 2. maja, a Rijeka - 3. maja.

Iako su bili precizirani zadaci za učešće avijacije u tršćanskoj operaciji. Komanda 281. vinga BAF obustavila je letenje našim eskadrilama. To je učinjeno iz političkih razloga. Naime, savezničke snage u Italiji, premda superiorne, nisu postizale neke značajnije rezultate, jer su nemačke divizije pružale žestok otpor. Međutim, posle potpisivanja kapitulacije i poštujući njene odredbe nemačke snage su prestale da pružaju otpor, čime je saveznicima omogućeno da se na političkom planu više mešaju u situaciju u Jugoslaviji, a isto tako i u Austriji. Saveznicima je bio poznat stav naše zemlje u vezi sa pitanjem Istre, Trsta i Slovenačkog primorja. Jedinice Crvene armije su još 13. aprila 1945. bile zauzele Beč, odnosno u vreme kada su savezničke armije bile daleko od Trsta. Tek tri dana posle ulaska jedinica 4. JA, u Trst su otpočeli da pristižu idelovi 2. novozelandske armije. U Štabu 4. jugoslovenske armije započeli su razgovori o budućoj sudbini Trsta, Istre i Slovenačkog primorja, ali u vrlo zaoštrenoј situaciji. Saveznici su, čak, pokušavali da izazovu određene provokacije što bi im bio izgovor za oružanu intervenciju protiv jedinica 4. jugoslovenske armije.

Piloti 1. eskadrile su poslednji ratni zadatak izvršili 26. aprila, a u operacijskom dnevniku za dane od 27. do 30. aprila upisano je:

„Operacija nije bilo. 281. Wing nije ovih dana izdavao zadatke za operacije jucosl. eskadrilama, nego su operacije vršile jedino britanske eskadrile“!

Stab 4. armije doneo je ovu zapovest 29. aprila 1945. u 18.00 časova i za napad na Trst odredio tri operativne grupe, od kojih srednja vrši izolaciju Rijeke, a posle uništenja neprijatelja zajedno sa levom i desnom operativnom grupom nadiru ka Trstu. Op. cit.. dok. 171 (fusnota br. 6).

Prvog maja, međutim, odeljenje 'harikena' 2. eskadrile (operacija br. 141; piloti Jež, Frankl. Ratkovčić i Klokočovnik) upućeno je na izviđanje brodova na prostoriji Rijeka - rt Promonotore - rt Umag, ali su piloti bili prinuđeni da se zbog veoma niske oblačnosti vrate sa zadatka.

S obzirom da su u Trst ušle naše jedinice, a za njima i savezničke, kao i da je prestao otpor nemačkih jedinica, ipak. postojao je razlog da naša avijacija dejstvuje. Sedmog maja - kada je u Remsu potpisan Protokol o bezuslovnoj kapitulaciji nemačke vojske - jedinice 4. armije uspele su da u prostoru Ilirske Bistrice sabiju nemački 97. brdski armijski korpus i da ga potpuno razoružaju. Iako je zvanična kapitulacija objavljena u Berlinu 9. maja, neke nemačke jedinice nastavile su da pružaju otpor, među kojima i jedna utvrđena nemačka jedinica na poluostrva Sv. Katarina kod Pule:

„U vremenu od 1 - 8. maja nije bilo operativnih zadataka. Englezi nam iz istih nepoznatih razloga nisu davali, iako su oni još odlazili svakog dana u operacije. 9. maja su obe eskadrile trebale izvršiti napad na neprij. trupe na poluotoku Sv. Katarina kod Pulja.²⁴⁴ koje su se tamo utvrdile a nisu se htele predati jedinicama IV armije. Ova operacija je trebala da bude izvršena na traženje komandanta IV armije a po usmenom dogovoru između komandanta Vazduhoplovstva general-major Pirea i komandanta Balkanskog vazduhoplovstva, odnosno kda 281. Winga.²⁴⁴ Pošto su se nepr. trupe u toku noći predale a ugovoreni signali (zelene rakete) nisu bili dobijeni kada je Prva sekcija Spitfajera došla iznad cilja, to pomenuti oper. zadatak nije bio izvršen!“⁴⁴

Na teritoriji oslobođene Jugoslavije samo su još ostaci ustaških i četničkih snaga pružali otpor, te je od 6 do 15. maja 1945. avijacija²⁴¹ dejstvovala, sa jedinicama 3. korpusa JA uništavajući četničke snage na teritoriji Travnik - Busovača - Fojnice - Bradina - Bitovnja, odnosno od 16. do 25. maja protiv ustaške vojne grupacije u trouglu reka Save i Bosne i planine Vučjak.

Baziranje na aerodromu Zemunik

Zbog pomeranja linije fronta i 1. i 2. eskadrila koje su pružale efikasnu podršku jedinicama 4. armije i Jugoslovenske mornarice, bazirale su na aerodromu Zemunik, odnosno Škabrnju i Prkos u periodu:

- 2. eskadrila: od 10. februara - dejstva odeljenja do šestorke; od 2. marta - stalno baziranje 12. aviona, a od 5. aprila - stalno baziranje kompletne eskadrile. i

^{1a} Ispravno: Pula

^{M1} Pukovnik A. H. Bojd (Group Captain A. H. Boyd. DSO. DFC. Officer Commanding. No. 281 Wing)

^{24b} Zbornik NOR. tom X. knj. 2. dok. 207.

⁴⁴ Za ova dejstva. u vremenu od 6-16, odnosno 16-25. maja 1945. formirana je operativna grupa iz 421. juriSnog vazduhoplovnog puka i Mostarske eskadrile.

1. eskadrila: od 16. aprila.

Veliki interes za Zadar, posebno za aerodrom i luku, pokazali su saveznici koji su, rukovodeći se svojom političkom ideologijom. Zadar - na osnovu predratnih granica, kada je zajedno sa još nekim delovima naše zemlje dat Italiji - smatrali italijanskim. To je opredeljivalo njihovo buduće ponašanje i ophođenje u vlastitim zahtevima za njegovo korišćenje.

Jedan od prvih takvih zahteva mogao se nazreti još na sastancima između savezničkog vrhovnog komandanta za sredozemno ratište i vrhovnog komandanta NOV i POJ, u vremenu od 6. do 13. avgusta 1944. u Kazerti, prilikom utvrđivanja detalja koordinacije operacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i BAF-a. Britanci su, tom prilikom ponudili izgradnju i održavanje baza na jugoslovenskoj teritoriji, ali konkretizacija i uspostavljanje vazduhoplovnih baza tada, međutim, nije postalo predmet zvaničnih zaključaka. To će se konkretizovati na sastanku savezničkih načelnika štabova, 30. oktobra 1944, u okviru razmatranja planova savezničkih operacija, kada je bilo reči i o izvođenju akcija u krajnjem vrhu Jadranskog mora. Za te operacije saveznici su planirali uspostavljanje vojne vaze u Zadru, u koju bi, za početak, uveli dva puka - jedan pešadijski i jedan artiljerijski.

Upravo u to vreme, 31. oktobra 1944. posle snažnog pritiska naših jedinica, u Zadar ulaze delovi Grupe savernodalmatinskih odreda, a mnogo ranije - 12. oktobra 1944 - u vezi sa korišćenjem aerodroma u našoj zemlji. Štab Vazduhoplovstva NOVJ stavlja u nadležnost svog Nastavnog odeljenja i sledeći zadatak:

„Odmah preduzeti potrebne mere za organizovanje trenaznog tečaja za pilote na jednomotornim engleskim borbenim jednosedima. Ove tečajeve organizovati u Mostaru ili Zemuniku!“⁴⁸

Vrhovni komandant NOV i POJ je, krajem oktobra 1944, dao načelnu saglasnost o korišćenju aerodroma Zadar za potrebe saveznika. No, ona je odmah bila iskorišćena u političke špekulacije:

„Tito pozdravlja predlog da se uspostavi vazduhoplovna baza u Zemuniku, u zadarskom području. Vrhovnom savezničkom komandantu za Sredozemlje sugerisano je, samo kao direktan korak kojim bismo stavili nogu među vrata, da naš prvi predlog u prvom trenutku bude da šaljemo kopnene snage u zadarsko područje koje bi - štitile aerodrom!“⁴⁹

U Zadar je 9. novembra 1944, u nameri da pregleda aerodrom kod Zemunika i luku Zadar stigla komisija BAF. Vrhovni štab NOV i POJ je upravo log dana odobrio saveznicima da koriste aerodrom:

Zbornik dokumenata NOR, lom X. knj. 1. dok. 138.

Iz poruke general-potpukovnika Viliijama Eliota, komandanta BAF za Ficroja Maklejna, šefa savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, od 20. novembra 1944. U ovoj poruci se navodi i podatak da se britanske snage mogu iskrcati u Istri, ali i stav vrhovnog komandanta NOV i POJ da o tome svemu bude obavešten, kao i da se jedinice NOVJ upotrebe u toj operaciji.

„Komisija koja je došla u Zadar nema naše odobrenje. Tek danas smo dali odobrenje saveznicima da na teritoriji oko Zadra iskoriste tri aerodroma, ali pod uslovom da komanda nad aerodromom bude u našim rukama, a za prijem njihovih aviona njihovo stručno osoblje. Samostalno formiranje aerodroma nikome ne možemo dozvoliti na našoj teritoriji. Kontrola nad ljudima koji dolaze i odlaze mora biti naša. Jednom riječju, aerodromi su naši, a oni se njima koriste. Postavite komandu aerodroma!"²⁵⁰

Postupajući u duhu početnih pregovora i odobrenja Vrhovnog štaba NOV i POJ. Štab Vazduhoplovstva NOVJ je, 18. novembra 1944. obavestio Štab Baze NOVJ u Bariju:

„Maršal je engleskom vazduhoplovstvu odobrio privremenu upotrebu triju naših aerodroma u primorskoj oblasti. Prvi takav aerodrom je Zemunik kod Zadra, a posle oslobođenja ostalog dela primorske oblasti odrediće im još dva aerodroma. Na aerodromu Zemunik postaviti i radio stanicu koja će moći da održava vezu sa Vrhovnim štabom. Vreme i način održavanja veze dostaviće se kada stanica bude uspostavljena.

Maršal je naredio da se na svim tim aerodromima odmah uspostave naše komande aerodroma!"²⁵¹

U dopisu se preporučuje da se za komandanta aerodroma Zemunik postavi vazduhoplovni poručnik Slobodan Popović, koji se u to vreme nalazio u Gravini.

U duhu odobrenja Vrhovnog štaba NOV i POJ otpočeli su i radovi na izgradnji aerodroma Zadar, ili kako se tada nazivala - Aerobaza „Zadar" u Zemuniku - od strane naše tehničke jedinice, koja je u to vreme ojačana jednim zarobljeničkim bataljonom.

Radovi su se odvijali u tri faze: prva, od 6. novembra do 6. decembra; druga, od 7. do 21. decembra i. treća, od 22. do 31. decembra 1944.

U prvoj fazi obavljani su pripremni radovi, zatim radovi na letelištu i objektima i postavljanju signala. Pripremni radovi su obuhvatili snimanje aerodroma, prikupljanje podataka i izradu skica, nabavku materijala i alata i formiranje radnog zarobljeničkog bataljona.

S obzirom na učinak dejstva savezničkog vazduhoplovstva prilikom bombardovanja. među prvim radovima bilo je zasipanje ukupno 450 rupa raznih dimenzija, pri čemu je dovezeno oko 1.600 nr za svaku rupu. Istovremeno je očišćena i pist površine 1.320x19(1 m, ili ukupno površine letelišta od 1.560 km².

Pri postavljanju signala:

„a) Izrađena je željezna konstrukcija pilona sa vidljivom prečkom na vrhu. visine 14 m, te svilena kobasica crveno-bijela 3.50 m duž R 35=35 cm i 17 cm i postavljena na vidno mjesto za smjer vjetra,

b) Iskoličenje staze 1.400 m. dužine za noćno spuštanje.

²⁵⁰ Iz Knjige depeša Vrhovnog štaba NOVJ i POJ. k. 26. reg. br. 7-2/4, od 9. novembra 1944.

²⁵¹ Akt Štaba Vazduhoplovstva NOVJ od 18. novembra 1944. pov. br. 6. u arhivi autora.

c) Izrada slova T od drva i obijeljeno, te postavljeno na početku staze.

d) Brisanje starih znakova na rubu letelišta.

ej Skidanje 120 dužnih m. bodljikave žice!"²⁵²

U okviru prve faze formirana je i tehnička četa. čija se formacija sastojala od dve radionice - mehaničarske i stolarske, tri voda - signalista. mehaničara i meteorologa, kao i od građevinsko-požarne sekcije.

Mehaničarska radionica je otpočela da funkcioniše u drugoj fazi radova, od 7-21. decembra, kada je osposobljena i električna centrala i izvedena elektrifikacija do hangara i baraka. Vod signalista je svakodnevno vršio kontrolu aerodroma i postavio svetla na hangaru i komandnim mestima. Meteorolozi su tri puta dnevno slali izveštaje, dok je građevinsko-požarna sekcija (stolari, zidari, tesari, staklari, ild) izvodila građevinske radove na zgradi štaba, baraka, zgradi kuhinje, zgradi aerodromske straže, itd.

U toku treće faze. odnosno završetka zatrpavanja rupa i čišćenja terena u bočnim pojasi i pretpoljima. kao i na mestima obeleženim za stajanke i rulne staze, dovršeno je i pokrivanje levkastih terena tucanikom. Izgradnjom ograničitelja pista je bila definitivno završena i osposobljena ..za uzletanje i poletanje svih tipova aviona!"

Pored tih radova, tehnička četa je organizovala i prikupljanje neeksploziranih bombi. Četa je, na kraju treće faze radova, zajedno sa novonapravljenim. imala ukupno 482 avio-bombe.

Neposredno po otpočinjanju radova, u vojnoj komisiji BAF. kojoj je vrhovni komandant NOV i POJ dozvolio obilazak aerodroma u Zemunik, nalazio se i komandir 1. eskadrile NOVJ:

..Oko 10. decembra²⁵³, t.g. major Protić je bio sa britanskom komisijom u Zadru u cilju pregleda aerodroma. Odlazak je bio neočekivan i hitan, te nije imao vremena da zatraži specijalno odobrenje. a nije ni pretpostavljao da će naići na poteškoće. Međutim, komandant mesta Zadar mu nije dozvolio pregled aerodroma iz razloga što nije imao pismenu dozvolu za to. Nije nam poznato kakvu je odluku donela britanska komisija"²⁵⁴

Međutim, vrhovni komandant NOV i POJ je. 8. decembra, odobrio sledeće:

..Odobrili smo Englezima da na sektoru Zemunika mogu organizovati privremena vazдушna letelišta. U cilju pronalaska ovih letelišta Englezi će uputiti 8 vazduhop. oficira i 12 pratilaca. Dozvolite rad ovim oficirima, s tim da sa njima obavezno odredite pratnju i drugove koji će pratiti njihov rad!"²⁵⁵-

Arhiv VII, k. 530. reg. br. 2-1. f. 2.

⁵⁴ Major Protić je sa britanskom komisijom bio 9. decembra 1944.

Iz izveštaja Komande 1. lovačke eskadrile od 24. decembra 1944. Štabu Vazduhoplovstva NOVJ; Zbornik NOR. tom X. knj. 1. dok. 177.

⁵⁵ Iz Knjige depeša Štaba 8. korpusa NOVJ od 8. decembra. Arhiv VII. k. 523. reg.

Još početkom novembra 1944, i predstavnici američkog RV pokazali su interes za aerodrome kod Zadra i Sinja, koje bi koristili za oštećene bombardere tipa 'liberator'. Vrhovni komandant NOV i POJ odobrio im je pregled mesta za aerodrom u okolini Zadra.

S obzirom na radove koje je izvodila naša tehnička četa, kao i na pogodnosti koje pruža šira okolina Zemunika, saveznici su se odlučili za Skabrnje i Prkos, koje su takode uradili kao i većinu svojih ratnih aerodroma, pri čemu su piste i još neki rejoni bili popločani rešetkastim mrežama.

Osim toga, vrhovni komandant NOV i POJ je saveznicima ponudio i nacrt ugovora u kome, pored regulisanja opštih pitanja korišćenja luka Split, Šibenik i Zadar od strane njihove mornarice, za vazduhoplovstvo ističe sledeće:

„Isto sam tako spreman ponuditi zračnim snagama Saveznika da se koriste nekim pomoćnim aerodromima, kraj Zadra i na drugim točkama na obali, pod čime se podrazumijeva da će se ti aerodromi privremeno koristiti, tj. dok naša zemlja ne bude oslobođena.

Komandu nad tim aerodromima imat će Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, dok će zračne snage saveznika tamo imati potrebno tehničko osoblje.

Ovaj sporazum će potpisati vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju, general Maitland Wilson i maršal Jugoslavije Josip Broz Tito!²⁵⁶

Predlog sporazuma vrhovni komandant NOV i POJ je poslao 21. novembra 1944. Međutim, sadržina ugovora nije odgovarala saveznicima kako u pogledu korišćenja jugoslovenskih luka od strane Britanske ratne mornarice, tako ni u pogledu privremenog korišćenja aerodroma Zemunik, pa se, u to vreme, nisu složili da se formira vazduhoplovna baza bez dovođenja britanskih jedinica u obimu koji su hteli. To je bio jedan od zaključaka na redovnoj konferenciji načelnika štabova, održanoj 28. novembra. O detaljima uspostavljanja vazduhoplovne baze u Zemuniku diskutovalo se na sastanku održanom između Vrhovnog komandanta NOV i POJ i komandanta BAF. 7. decembra 1944. Tada su na dnevni red bila stavljena sledeća pitanja: (1) uvođenje savezničkih snaga u Jugoslaviju²⁷; (2) nacrt mornaričkog sporazuma; (3) nenamensko bombardovanje ciljeva u Jugoslaviji; (4) jugoslovenski transportni avioni, i (5) otvaranje škole letenja.^{2>K}

Prema izlaganju general-pukovnika Eliota, suština uvođenja savezničkih snaga u Jugoslaviju bila je u tome što bi uspostavljanje vazduhoplovne baze na području Zadra imalo veliku važnost, jer bi omogućavalo taktičku podršku bombardera za operacije u severnoj

War Office, 204/20.

f. Ova operacija saveznika imala je šifrovanu oznaku FAIRFAX.

³⁵⁸ Na sastanku su razmotrena i pitanja formiranja pilotske škole u Zemuniku (Prva pilotska škola u Zemuniku formirana je 14. marta 1945), u kojoj bi se obuka izvodila na avionima tipa 'mot', 'harvard' i 'oksford', ali isto tako i na 'spitfajeru' i lakim bombarderima.

Jugoslaviji, a naročito kada se težište operacije bude pomicalo na sever. Takva baza omogućila bi raspolaganje vazduhoplovima mnogo šireg akcionog radijusa, no što su oni koji poleću s aerodroma u severnoj Italiji, čiji je broj ionako ograničen, a osim toga potrebni su za operacije protiv Nemaca u Italiji!"² " Vrhovni komandant se složio s tim, ali je smatrao da je za zaštitu aerodroma u Zadru potrebno znatno manje ljudi, nego 20.000 vojnika, koliko saveznici žele, pogotovo što se u tom rejonu nalaze i jake snage 8. korpusa NOVJ. Ipak, odobreno je da u područje Zadar u preliminarno ispitivanje izgradnje aerodroma dode grupa od oko 20 savezničkih oficira KoV i osam vazduhoplovnih oficira iz BAF, s transportom i radio-opremom, u pratnji odgovarajućeg broja vojnika.

Ugovor o uspostavljanju vazduhoplovne baze u okolini Zadra za potrebe savezničkog vazduhoplovstva sklopljen je 6. januara 1945. između vrhovnog komandanta NOV i POJ i Šefa Savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu.

Ugovor je imao deset tačaka, od kojih se u 1. regulisalo uspostavljanje vazduhoplovne baze u Zadru za potrebe RAF i USAAF, čime bi se olakšale zajedničke operacije protiv neprijatelja, a da će se koristiti dok za to bude postojala potreba.

Tačke 2. i 3. glase:

„2) Da bi se potpuno iskoristila prilika koju neprijatelj pruža svojim povlačenjem u severnu Jugoslaviju, slažemo se da radovi na izgradnji aerodroma u Zemniku i pomoćnog u Prkosu odmah počnu. Inžinjerci za izgradnju aerodroma i potrebne jedinice za njegovo održavanje biće, prema tome, odmah posiate u Zadar, isto kao i grupe vazduhoplovaca koje će se upotrebljavati za ponovno snabdevanje aviona gorivom i naoružanjem. Grupa američkog vazduhoplovnog osoblja također će se poslati i biti zaposlena kao pomoć avionima koji se spuštaju oštećeni na povratku sa napada na Nemačku.

3) Slažemo se da se vazduhoplovne snage, koje će se eventualno uspostaviti u Zadru, sastoje od 6 lovačkih ili lovačko-bombarderskih eskadrila. među kojima i dve eskadrile NOVJ. jedne odbrambene lovačke eskadrile i 1 noćne lovačke napadačke eskadrile i pomoćnih jedinica, među kojima i jedinica za osluškivanje dolaska aviona. Celokupne savezničke vazduhoplovne snage sastojaće se od približno 3.700 oficira i vojnika. Komandant vazduhoplovne baze biće član jugoslovenskog vazduhoplovstva. Ali snage sa baze biće pod operativnom kontrolom jednog oficira iz RAF-a!"

U članu 4. se dozvoljava još izvestan broj vojnog osoblja na aerodromu radi održavanja i izgradnje aerodroma; zatim, odred za PVO luke i sve to ne više od 3.000 vojnika, koji će biti pod komandom britanskog zapovednika. U narednim članovima regulišu se pitanja obezbeđenja baze od strane stražara NOVJ; obaveza britanskih jedinica da odgovaraju za vlastito snabdevanje, itd. kao i da će novi sporazum.

ukoliko bi za zajedničke operacije NOVJ i saveznika trebale jače snage, regulisati nova pitanja (čl. 10).

Nacrt ovog sporazuma dat je vrhovnom komandantu NOV i POJ još sredinom decembra 1944. On je stavio primedbu na tačku 9. koja dopušta mogućnost neograničenog broja posmatrača (prvobitan broj posmatrača bio je utvrđen na 100 oficira).

Iako su saveznici insistirali da osoblje koje treba da dođe na aerodrom bude sastavljeno od tehničkih savetnika - koji bi igrali ulogu posmatrača - vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju je smatrao da taj broj bude - 21.000, u koje se računaju kombinovane pomorske, kopnene i vazduhoplovne snage u Zadru.

Posle potpisivanja ugovora o davanju aerodroma Zemunik na korišćenje, saveznici pokušavaju da ostvare svoje planove o uvođenju što većeg broja ljudi, pa uspostavljanje vazduhoplovne baze nameravaju da ostvare u okviru operacije BAFFLE, koja bi imala dve faze: u prvoj - izgradnja aerodroma u Zemunik, kao satelitskog, lažnog aerodroma, dok bi druga bila odgođena, zavisno od situacije u Jugoslaviji, odnosno odvijanja situacije na jugoistočnom frontu i napredovanja Crvene armije. Tako su 27. januara 1945. u Ratnom kabinetu Velike Britanije odlučili da se u području Zadra uspostavi samo istureno letelište za vazduhoplovne snage.

S obzirom da su se nemačke jedinice povlačile prema severu. osnivanje novih vazduhoplovnih baza u Jugoslaviji zahtevao je feldmaršal Harold Aleksander, novi vrhovni saveznički komandant na sredozemnom ratištu, na sastanku sa vrhovnim komandantom NOV i POJ 21. februara 1945. u Beogradu. Tom prilikom Aleksander je predložio da se osvoji Mali Lošinj, kao zaštitna mera za aerodrom Zemunik.

U to vreme naše i savezničke posade koristile su aerodrom Prkos kao bazu za dopunu goriva. Piloti 2. eskadrile NOVJ su, međutim. Prkos, prvi put, koristili - neplanirano. Prilikom dejstava nad komunikacijom Gospić - Brinje - Bihać (operacija br. 84. sa Visa; piloti - Marinović, Završnik, Antončić i Dvorski) došlo je do sudara pilota Antončića i Dvorskog 5 km. južno od mesta Lički Osik. Antončić je bio prinuđen da sleti kod Sv. Roka, a Dvorski na letelište Prkos. Bilo je to 7. februara 1945.

Prvi zadatak sa aerodroma Prkos piloti 2. eskadrile izvršili su 10. februara (operacija br. 90) prilikom taktičkog izviđanja komunikacije Bihać - Konjic.

Piloti 1. eskadrile prvi ratni zadatak sa aerodroma Zemunik izvršili su tek 16. aprila (operacija br. 346) kada je vršeno taktičko izviđanje sa bombardovanjem komunikacije Bakovac - Karlovac. Komanda 1. eskadrile je, međutim, sredinom decembra 1944. smatrala da će nameravano prebaziranje na aerodrom Zemunik biti odbačeno iz sledećih razloga:

„Na aerodromu bi trebalo izgraditi pruge za poletanje. Čeličnih ploča za popločavanje više nema jer je uvoz iz Amerike obustavljen. Uređenje aerodroma i selidba bi trajali oko mesec dana. Za to vreme može se očekivati da će biti oslobođen Zagreb, te će u tom slučaju aerodrom Zemunik izgubiti svoju važnost!"²⁶¹

Zbog daljeg razvoja vojne situacije, u kojoj su savezničke snage sve dalje napredovale ka severu Italije, a jedinice Jugoslavenske armije izvodile završnu ofanzivu za oslobođenje zemlje, u Štabu BAF su. 27. marta 1945, skicirane instrukcije za planove operacije BINGHAM. Prema toj operaciji, trebalo je prebazirati 281. ving BAF na aerodrom Zemunik, a ostale vingove na aerodrome u severnoj Italiji.

Prema operaciji BINGHAM, na ovaj aerodrom trebalo je da prebaziraju i 1. i 2. eskadrila. Ljudstvo 2. eskadrile je u to vreme na aerodromu Prkos imalo 12 aviona, dok je na aerodromu Kane ostao neznatan deo materijalnih sredstava i vazduhoplovnotehničkog osoblja. Na osnovu instrukcije BAF O.M. 135 od 27. marta, za 1. eskadrilu bila je regulisana priprema za prebaziranje od 9. do 15. aprila, a iz 2. eskadrile, deo koji je ostao u Kaneu. pod britanskom oznakom „B" grupa 351. skvadrona, stigla je u Bari, u saveznički prihvatni centar No. 53. P.T.C. 4. aprila. Jedan deo prevežen je vazdušnim putem, a najveći brodom iz Barija do luke Zadar, u koji je stigao 8. aprila. Vazdušni ešelon i deo osoblja 1. eskadrile sa Visa stigli su na novi aerodrom baziranja 11, odnosno 12. aprila.²⁶¹

Zbog izvesnog pogoršanja međusavezničkih odnosa, do kojih je došlo posle briljantnih pobeda Jugoslovenske armije i ulaska u Trst, saveznici su prvo zahtevali veću bezbednost aerodroma Zemunik, zatim su zabranili našim eskadrilama da izvršavaju ratne zadatke, a na konferenciji u Glavnoj komandi savezničkih snaga, 10. maja 1945, usvojena je Studija o povlačenju savezničke vojske iz Zadra. Studija polazi od prvobitnog cilja korišćenja vazduhoplovne baze u Zemuniku radi olakšanja zajedničkih operacija, kao i stava da je povlačenje, s obzirom na prestanak neprijateljstva i kapitulacije nemačke vojne sile - logičan sled događaja.

Odluka o povlačenju savezničkih snaga doneta je na sednici Zajedničkog odbora za planiranje na Sredozemlju Glavne komande savezničkih snaga, 13. maja 1945. Na toj sednici, međutim, razrađena je i direktiva za primenu sile, neophodne za izbacivanje jugoslovenskih jedinica pri čemu vazduhoplovne snage, računajući i 281. ving BAF, koje je bazirao sa svojim skvadronima na aerodromu Zemunik, treba da pruži vazduhoplovnu taktičku podršku savezničkoj 15. grupi armija.

Iz izveštaja komande 1. eskadrile NOVJ od 24. decembra 1944. Štabu Vazduhoplovstva NOVJ: Zbornik NOR tom X. knj. 1. dok. 177.

Operations Record Book; Month of April, 1945; Page No - 1: Arhiv VII, k. 1466 B. reg. br. 24/2.

Za BAF. među kojima i nekim skvadronima u Italiji, bilo je planirano da bombarduje određene gradove i ciljeve u Jugoslaviji. Dogovoreno je, međutim, da će se detalji naknadno uneti. ali je na sednici, takode. diskutovano o savezničkim snagama koje treba povući iz Jugoslavije čim otpočnu neprijateljstva:

„Zadar: Mornarica je procijenila da bi za tri dana mogla da prikupi dovoljno snage da evakuiše Zadar za 48 sati, tj. 18. maja, ukoliko se ovom zadatku dà apsolutno prvenstvo. Konačna odluka o tome da li poslednja grupa Britanskog kraljevskog vazduhoplovstva treba da se povuče prije nego što izbiju neprijateljstva donijela bi se 17. maja. U međuvremenu. Operativnom odeljenju su data uputstva da pošalje upozorenje snagama da budu spremne za pokret“!

^{Jw} Iz zapisnika sa sednice Zajedničkog odbora za planiranje Glavne komande savezničkih snaga. 13. maja 1945: Zbornik NOR. tom XI. knj. 4. dok. 27.